

SOSYAL HAREKETLİLİK: EĞİTİM VE MESLEĞİN SOSYAL HAREKETLİLİĞE ETKİSİ

Doç. Dr. Abdullah KORKMAZ*

ÖZET

Sosyal hareketlilik, sosyal değişme araştırmalarında dikkate alınması gereken olgulardan birisidir. Köyden kente göç, meslek yapısındaki ve eğitim oranındaki değişmeler ve genel olarak kurumsal yapı değişmeleri, sosyal hareketliliği etkileyen unsurlardır. Sosyal yapının ekonomik, siyasi ve fiziki yapısındaki değişmeler yatay ve dikey hareketliliğe sebep olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal hareketlilik, Yatay hareketlilik, Dikey hareketlilik, Meslek, Eğitim

ABSTRACT

Social mobility is one of the phenomenons which should be taken into account in social change researches. Immigration from rural to urban, changes in the structure of occupations, in education rates and generally the changes of institutional sstructures are the factors affecting social mobility. The changes occurring in economi, political and physical characterisitics of social sstructure cause the horizontal and vertical mobility.

Key Words: Social mobility, Horizontal mobility, Vertical mobility, Occupation, Education

GİRİŞ

Sosyal hareketlilik, Türkiye gibi hızlı değişen toplumların araştırılması gereken önemli meselelerinden birisidir. Günümüzde yaşanan yapısal değişmeler sosyolojik araştırmaların önemini artırmaktadır. Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamasına rağmen henüz kentlileşememiş olduğu bir gerçektir. Bu husus, kentlileşememiş nüfusun hemen her konudaki

---

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

davranışlarını etkilediği gibi meslek seçimi, eğitim ve hayat tarzının diğer unsurlarını da etkilemektedir. Bir tarafta ekonomik değişimle birlikte tarım kesiminde açığa çıkan, arz edilmeye hazır fazla işgücü, diğer tarafta ekonomik değişimin ortaya çıkardığı yeni meslekler ve imkanlar statü taleplerini artırmaktadır. Statü elde etmenin en yaygın vasıtası olarak eğitim görüldüğünden eğitimle hareketlilik arasında müspet ilişki olması beklenen bir neticedir. Yaşanan hareketlilik sadece yeni statüler talep etmekle sınırlı değildir. Yaşanan hızlı şehirleşme köyden kente yönelen coğrafi hareketliliği de göstermektedir.

Sosyal hareketliliği etkileyen faktörler arasında eğitim ve meslek yapısıyla hareketlilik arasında olumlu ilişki olduğu varsayılmaktadır.

Malatya, hızla değişen bir kent olması sebebiyle hem mesleki hareketliliğin hem de coğrafi hareketliliğin yoğun bir şekilde yaşandığı illerden birisidir. Sosyal ve ekonomik açıdan hızla değişen bir kent olan Malatya'da eğitim ve mesleğin sosyal hareketlilik üzerindeki etkisini araştırmak suretiyle değişim-hareketlilik ilişkisini incelemeye çalıştık.

Bir Sosyal Olgu Olarak Hareketlilik

Sosyal yapı içinde yer alan önemli sosyal süreçlerden birisi olarak sosyal hareketlilik, genel olarak bireylerin ve kültür unsurlarının bir sosyal konumdan başka birine geçmesi (Sorokin, 1959:133) olarak tanımlanırsa da, daha çok onun birinci şekli üzerinde durulur. Yani, hem teorik belirlemede hem de uygulamada, sosyal hareketlilik denilince bireylerin bir sınıftan ötekine, bir statüden diğerine geçmeleri ifade edilir (Fischer,1990:33). Sosyal mobilite'nin iki tipi vardır: yatay sosyal mobilite ve dikey sosyal mobilite. Yatay sosyal mobilite, bireylerin veya küçük zümrelerin aynı sosyal tabaka içindeki konumlardan birinden ötekine geçmelerini; dikey sosyal hareketlilik ise, birey ve zümrelerin halen işgal ettikleri sosyal konumlarından farklı sosyal konumlara hareket etmelerini ifade eder. Bireylerin eski ve yeni konumları arasındaki fark sosyal hareketliliğin yönünü ortaya çıkarır (Erkal,1983:167). Dikey sosyal hareketlilik yukarı ve aşağı doğru olmak üzere iki yönlüdür. Bundan başka, zaman boyutuna göre iki tip sosyal hareketlilikten daha söz edilebilir: kuşaklar arası sosyal hareketlilik ve kuşak-ıçi sosyal hareketlilik. Birincisi farklı kuşakların gösterdikleri sosyal hareketliliği, ikincisi bir kişinin yaşadığı süredeki sosyal hareketliliği ifade eder.

Sosyal hareketliliğin yapısı ve yoğunluğu, toplumun tabakalaşma seviyesi hakkında önemli oranda fikir verir. Sosyal hareketlilik, sınıf oluşumunun anlaşılmasında temel unsurdur. Aşağı sınıftan yukarı, üst sınıflardan aşağıya doğru hareketlilik, herhangi bir tabaka mensuplarının alakaları, tecrübeleri vb. açısından heterojen olmasını sağlar. Bu benzezmeler, değişmeyi taşıyan kolektif eylemleri ve grup oluşumunu engeller. Diğer tarafta yetersiz hareketlilik, homojen tabaka oluştururken sınıf davranışının gerekliliği kavranamaz.

Sosyal yapıya ve tabakalaşma sistemine bağlı olarak, sosyal hareketliliğin yaygınlık ve yoğunluğu değişebilir. Sosyal hareketliliğin yaygınlık bakımından miktarı veya derecesi, toplam nüfus içinde hareketlilik yaşayan bireylerin oranıyla ölçülür. Özellikle dikey hareketlilik bakımından alındığında, belirli bir zaman içinde tabaka değiştiren bireylerin toplam nüfusa oranları sosyal hareketliliğin yaygınlığının ölçüsüdür. Sosyal hareketliliğin yoğunluğu, belirli bir süre içinde fertlerin veya zümrelerin kat ettikleri mesafe ile belirlenir. Yine dikey hareketlilik bakımından bireylerin kat ettikleri dikey sosyal mesafe veya sosyal tabakaların miktarı, bir toplumdaki hareketlilik yoğunluğunun ölçüsü olarak alınabilir. Bir toplumdaki hareketliliğin yaygınlık ve yoğunluk derecelerinin bileşimi, o toplumun genel hareketlilik ölçüsünü verebilir. Bu ölçüye uyarak bir toplumun farklı zamanlardaki hareketlilik derecelerini olduğu gibi, farklı toplumların hareketlilik oranlarını da karşılaştırıp bu konuda nispi geçerliliğe sahip sonuçlara varabiliriz. Böylece belirli bir toplumun hangi devirlerinde öteki devirlerine nazaran daha esnek bir sosyal yapıya veya tabakalaşma sistemine sahip olduğunu belirleyebileceğimiz gibi, karşılaştırılan toplumlardan hangisinin daha fazla hareketlilik imkanları sağlayabildiğini de genel hatlarıyla tespit edebiliriz.

Sosyal hareketliliğin derecesini ölçü olarak kullanmak suretiyle, belirli bir toplumun yapısal karakteristiklerini, sosyal tabakalaşma sistemini ve ana tabakalaşma tiplerini belirleyebiliriz. Bu ölçüye göre, sosyal hareketliliğin bulunmadığı, her bireyin ve alt-sistemin içine doğmuş bulunduğu sosyal konumda hayatı boyunca kaldığı tabakalaşma sistemini tam anlamıyla kapalı veya katı bir sistem olarak nitelendirebiliriz. Diğer taraftan, sosyal hareketliliğin tamamıyla serbest olduğu ve hiçbir engelleme ile karşılaşmayan topluma da yer yüzünde rastlanılmamıştır. Bu ideal tipe en yakın olanı sınıf esasındaki tabakalaşma sistemidir. Tabakalaşmış bulunan bütün toplumlarda sosyal hareketliliği tümüyle ve mutlak anlamda serbest kılmayı engelleyen bir takım

faktörlere daima rastlanılır. Aksi takdirde sosyal yapı tabakalaşmış olmaktan çıkar. Sadece anarşi ve büyük çözümler sırasında bütün sosyal yapı alt üst edildiğinde ve sosyal tabakalaşma sistemi ortadan bozulduğunda, geçici ve çok kısa süreli bir kaotik hareketlilik görülür. Bununla birlikte, sosyal düzen yeniden kurulduktan sonra, yine mutlak anlamda serbest sosyal hareketlilik süreçlerine rastlanılmaz.

Sosyal Hareketliliği Etkileyen Faktörler

Sosyal hareketlilik çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Onu etkileyip belirleyen faktörler çok fazladır. Farklı yazarların bu konuda birbirinden nispeten ayrılan görüşlere sahip olmalarını temelinde bu sürecin böylesine çok yönlü ve karmaşık olması gerçeği yatar. Bununla birlikte sosyal hareketliliği etkileyen faktörler hakkında önemli ölçüde görüş birliği bulunmaktadır. Önemli bir sosyal süreç olan hareketliliği etkileyip belirleyen faktörlerin başında sosyal yapının tümü ve onun temel unsurları gelirler. Sosyal yapı ve onun unsurlarındaki değişimin yoğunluğu ve yaygınlığı, sosyal mobilitenin de yoğunluğu ve yaygınlığını belirler. Bu temel gerçekler üzerinde birleşen sosyologların büyük çoğunluğu, genellikle sosyal mobilitiyi etkileyen faktörleri objektif ve sübjektif faktörle olarak iki ana grup altında toplarlar. Bu faktörler karşılıklı etkileşim münasebeti içinde bulunurlar.

Sosyal hareketliliğin miktarı ve oranı toplumdan topluma büyük farklılıklar gösterir. Açık sınıflı bir toplumda sosyal hareketlilik imkanları sayısız denecek kadar çoktur. Bu, özellikle rekabetin yüksek bir değere sahip olduğu, doğumla kazanılan ayrıcalıkların küçümsendiği ve ferdi başarıların onaylandığı ve özendirildiği hızlı değişen toplumların özelliğidir.

Sosyal hareketlilik konusunda temel referans olarak kabul edilen sosyologların başında gelen Sorokin'e göre, sosyal hareketliliği etkileyen faktörleri iki ana grupta toplayabiliriz. Bunlardan bir kısmı ikinci dereceden olup yerel ve geçicidirler. Evrensel ve genel olan faktörler: 1-Demografik faktörler; 2- Ebeveynler ile çocukların farklılığı; 3- Çevrenin değişmesi; 4- Yeteneklerin sosyal tabakalar arasındaki dağılımının yeterli olmaması. Sorokin'e göre üst tabakaların alt tabakalara nazaran daha az çocuk sahibi olmaları ve işgal ettikleri tabakalarda meydana gelen statüleri dolduramamaları bir çeşit "sosyal boşluk" yaratır. Bu "boşluk" doldurulmak gerektiğinde, alt tabakalardan üst tabakalara doğru bir hareketlilik başlar ve bu süreç devam eder.

Gerek Batı'da yapılan araştırmalar, gerekse Türkiye'de yapılan araştırmalar üst sınıfların alt sınıflardan daha az çocuk sahibi olduklarını göstermektedir. Günümüzün hareketlilik araştırmaları bu faktörün oldukça önemli bir mobilite faktörü olduğunu ortaya koymaktadır.

Ebeveynler ile onların çocuklarının yetenekleri bakımından farklı olmaları da sosyal hareketliliği etkileyen önemli faktörlerdendir. Üst tabakadaki kişilerin yeteneksiz çocukları aşağı doğru hareketlenirken, alt tabakadaki kişilerin yetenekli çocukları yukarı doğru hareketlenmektedir. Sosyal değişme hareketliliği kolaylaştırır. Değişmeyi kolaylaştıran bütün faktörler dikey sosyal hareketliliği kolaylaştıran faktörlerdir (Sorokin,1959:346-368).

Lipset ve Bendix'e göre bütün toplumlarda sosyal hareketlilik yaşanmasının iki sebebi vardır.

1. Meslek yapısındaki ve fonksiyonel farklılıklardaki değişmelere bağlı olarak yetenek taleplerindeki değişmeler.
2. Zekâ ve diğer yeteneklerin arzındaki değişmeler.

Bu temel sebeplere bağlı olarak, sosyal yapıdaki çeşitli süreçlerin sosyal hareketlilik üzerinde doğrudan etkileri vardır:

1. Meslek yapısındaki değişmelere bağlı olarak, işgücü içinde meslek zümrelerinin oranlarının değişmesi büyük bir hareketlilik dalgası yaratır. Bu değişme genellikle bedeni işlerin azalması ve bedeni olmayan mesleklerin oranlarının artması yönünde olduğundan, meslekler nisbî itibarlarını ve gelir seviyelerini korudukları sürece, hareketlilik yukarı doğru olmaktadır.

2. Doğurganlık ve üreme oranlarındaki farklılık yukarı doğru sosyal hareketliliğin önemli bir belirleyicisidir. Yüksek statülü mesleklerin işgücü içindeki oranların giderek artmasına karşılık, bu mesleklerde bulunanların yeterli ölçüde ürememeleri üst tabakalarda büyük boşluklar meydana getirir. Alt tabakalardan gelenlerin buraları doldurma hareketi yukarı doğru bir sosyal hareketlilik doğurur. Şehirleşmenin giderek artan bir göç süreci yaratması da dikkate alınmalıdır. Şehirleşmeye bağlı olarak bedeni olmayan mesleklerin artıp çoğalmalarına karşılık, şehirlerin küçük kasabalardan ve kırsal kesimlerden daha az oranda doğurganlık arz etmeleri küçük yerlerden kendilerine göçü meydana getirmekte ve böylece hem yatay hem de dikey hareketliliğe sebep olmaktadır. Öte yandan, şehirleri mobilite imkanlarının en fazla olduğu yerlerdir.

3. Kısa zaman süreleri içinde pek fark edilmemekle birlikte, uzun sürede bazı mesleklerin değerleri ve itibarlarında değişimler meydana gelir. Böylece bu mesleklerde bulunanlar hareketlilik yaşamış olurlar. Yeni ortaya çıkan ve ortadan kalkmış olan meslekler de mesleki itibar sıralamasında değişikliklere sebep olurlar. Bütün bu değişiklikler, mesleklerini değiştirmedikleri halde kişilerin hareketlenmelerine sebep olur.

4. Modern sanayi toplumlarında kazanılan konumların sayısındaki değişmelerde hareketliliği artırmaktadır.

5. Potansiyel fırsatlarla ilgili hukukî kısıtlamaların kaldırılmış olması da sosyal hareketliliği artırır.

6. Zeka ve diğer yeteneklerle birlikte, motivasyonun da sosyal hareketliliği etkilediği görülür. Sosyal hareketlilik motivasyonunun belirlenmesi ve gelişiminde ebeveynin mesleğinin büyük etkisi görülür (Lipset,1967:3-73).

Kitle iletişim araçlarının artan etkinliğinin, fertlere elde etmiş oldukları imkanların ve işgal etmekte oldukları statünün daha fazlasını kazanmanın sağlayacağı faydaları sürekli olarak göstermesi de dikkate alınmalıdır. Kitle iletişim araçları, özellikle televizyon, insanlara sunduğu renkli hayatlarla hareketlilik motivasyonunun incelenmesinde en önemli araç haline gelmektedir.

Bu konudaki görüş ve sınıflandırmalar değerlendirildiğinde, sosyal hareketliliği etkileyen faktörleri objektif ve sübjektif faktörler olarak iki ana grupta toplamak mümkündür. Objektif faktörler arasında sosyal yapının kurucu ve bağlayıcı unsurlarını ve onlardaki değişimleri, sübjektif faktörler olarak da yetenek ve motivasyonu belirtebiliriz. Demografik faktörler, sosyal normlar ve değerler sistemi, sosyal tabakalaşma sistemi, meslek yapısı, teknolojik ve ekonomik durum, işbölümü ve ihtisaslaşmanın karmaşıklık derecesi, ailenin büyüklüğü ve yapısı ve bütün bunlardaki değişimler sosyal hareketliliğin yoğunluğu ve yaygınlığını belirler. Sübjektif faktörlerden zekâ ve diğer yetenekler, kişisel eğilimler, arzular, emeller ve mobilite konusundaki motivasyonun da sosyal hareketlilik üzerinde önemli etkisi vardır.

Sosyal mobilite konusunu değerlendirirken, normlar ve değerler sisteminin önemini ayrıca vurgulamak gerekir. Normlar ve değerler sistemi, tabakalar arasındaki sınırları ve etkileşme sürecini belirlemede oldukça etkili olmaktadır. Sosyal tabakaları katı bir biçimde belirleyip sınırlarını çizen, onlar arasındaki etkileşmeyi sınırlayan normlar ve değerler sisteminin sosyal hareketliliği de sınırlandıracağı bir gerçektir. Normların ve değerlerin sosyal

tabakalaşma ve mobilite üzerindeki etkisini kast ve zümre tipi tabakalaşma sistemlerinde daha açık olarak görmek mümkündür. Kast tipi tabakalaşma sisteminin hakim olduğu toplumlarda, kastlar arasındaki farklılığın ilahi bir düzen olduğu, herkesin bulunduğu yeri muhafaza edip kendisine yüklenen görevleri yerine getirmesi gerektiği dini inançlar sistemi tarafından belirlenmiş durumdadır. Zümre tipi tabakalaşmanın olduğu toplumlarda da bu kadar katı olmamakla birlikte, bireylerin sosyal konumlarını ve hak ve ödevlerini belirleyen norm ve değerlerin varlığı da bilinmektedir. Sosyal düşüncenin önemli bakış açılarından birisi, feodalizm' den kapitalizme, statü' den sözleşmeye ya da "feodal zümreler" den "sınıf toplumu"na dönüşümün ifadelendirilmesi olmuştur. Bu ifadelendirmede belirtilen hususlardan birisi, büyük orta sınıf devriminden beri, feodalizmin ve mutlakıyetçiliğin imtiyazlı ve imtiyazsız zümreleri alaşağı edilmiş, "kanun önünde eşitlik" ilkesi statü engellerini kaldırmıştır (Wright,1969:322). Statü engellerinin ortadan kalkması sosyal hareketliliği sınırlayan norm ve değerlerin değişmesi sonucunda meydana gelmiştir.

Sosyal hareketliliği kısıtlayıp engelleyen normlar ve değerler sisteminin bulunmadığı buna karşılık toplumda herkesin kişisel yetenekleri ve meziyetlerine göre yerini alması gerektiği görüşünün yaygın olduğu demokratik ülkelerde sosyal hareketlilik teşvik edilir. Bu toplumlarda teorik olarak sosyal hareketliliği kısıtlayıp engelleyen normlara ve değerlere rastlanılmamaktadır. Bu teorik açılımın uygulamada birtakım sapmaları olmaktadır. Bu sapmaları, R.Linton tarafından geliştirilen ve E.Shils ve T.Parsons tarafından sistematik olarak formüle edilen *isnat* kurumu ile izah edebiliriz (Eisenstadt,1971:62). Kurum kavramını zaman ve mekan içinde tekrarlanan gelen davranış kalıbı olarak tanımlarsak *isnat* olgusuna kurum nitelmesi yapmak hata olmayacaktır. Parsons ve Shils'in etkileşim teorisine göre, bir sosyal olguyu tanımlayan fert iki usulden birine göre tepki gösterebilir. Fertler, gözlemlediği olayın ya yapılış tarzına yada olayın *isnat* ettiği şeye tepki gösterir. Günümüz toplumlarında, statü hiyerarşisinde üst statüleri işgal edenlerin sosyal statüleri tanımlarken dikkate aldıkları değerler ve bu değerlerle ilintili normlar toplumdaki fırsat eşitliği veya eşitsizliğinin izahında dikkate alınmalıdır. Üst statüleri işgal edenler, statüleri, sosyal konumları ve bunlarla ilgili olan olgu ve olayları tanımlarken "hemşerilik", "ideolojik ortaklık" "cemaat arkadaşlığı" ve "hıslımlık" gibi olgulara *isnat* ederek tanımlama yaparlarsa, yasa önündeki eşitlik prensibi işlemez ve fırsat eşitsizliği yaratılmış olur.

Hareketlilik konusundaki tartışmaların merkezinde, aşağı tabakada olanların, toplumun en kabiliyetsiz insanları olup olmadığı yer almaktadır. Bu durum, daha kabiliyetli fertlerin yer aldığı üst ve orta tabakaya nazaran alt tabakada yer alan ailelerin, daha fazla çocuk sahibi olmasıyla daha da derinleşir. Ekonomik gelişmeyle birlikte, kurumsal yapıdaki değişme yeni statülerin ortaya çıkmasına sebep olurken, diğer taraftan değişme, statü hiyerarşisinin de farklılaşmasına yol açmaktadır (Eisenstadt,1971:60). Üst statülerde meydana gelen boşluk, alt tabakadan gelenler vasıtasıyla doldurulur. Bu süreçte üst sınıf tecrübesi yeniden yaşanır, fert kendisini yeniden üretmeyi başarır ve en kısa zamanda aşağıdan yukarı yükselen bir diğer grup çıkar. Böylece toplum, bir öncekine göre daha az kabiliyetli olan grupların yükselişini zihinsel ve toplumsal olarak benimser. Bu yaklaşımla ilgili en büyük zorluk, ferdin çok az kontrol etme imkanına sahip olduğu değişen ekonomik şartların yol açtığı aşağı doğru hareketliliği uzun zaman içermesinden dolayı denetlemesinin imkansızlığıdır.

Sosyal hareketlilik incelemelerinde en fazla ağırlık verilen faktör meslek yapısı ve meslek yapısındaki değişimlerdir. Sosyal hareketliliği yalnızca meslek yapısına ve ondaki değişmeye bağlı olarak izah etme eğilimi çok yaygın bir uygulamadır. Özellikle günümüz sosyologlarında bu eğilim daha fazla gibidir. Mesela W.Moore, sanayi toplumlarında hareketliliğin miktarı kadar, yaygınlık ve yoğunluk bakımından temel sebebinin meslek yapısındaki değişmeler olduğunu belirtir (Kemerlioğlu,1973:412-420). Bu eğilimi taşıyanların büyük çoğunluğuna göre, aynı veya yaklaşık itibardaki meslekler içindeki iş değiştirme yatay, farklı itibar derecesindeki meslek arasında iş değiştirme ise dikey hareketliliktir. Sosyal hareketlilik araştırmalarında dikey hareketlilik denilince belirli bir mesleğin farklı mertebeleri arasında veya farklı mertebeden meslekler arasında yukarı veya aşağı doğru hareketlilik anlaşılır. Genellikle iki tip hareketlilik birbiriyle sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Çoğu zaman dikey hareketlilik aynı zamanda yatay hareketliliğe de sebep olur. Sosyal hareketlilik araştırmalarında dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan biriside zaman boyutudur. Özellikle kuşak- içi ve kuşaklar arası hareketlilik araştırmalarında zaman boyutu önemli bir faktördür.

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Genel hatlarıyla izah edilen sosyal hareketliliği ekonomik ve sosyal göstergelerde meydana gelen değişimler, özellikle eğitim ve meslek açısından

değerlendirildiğinde ne gibi sonuçlar çıkacağını tespit etmek amacıyla Malatya kent merkezinde hane halkı esas alınarak anket uygulanmıştır. Araştırma, temelde *eğitimin dikey hareketlilik vasıtası olduğu ve meslek yapısındaki değişmelerle hareketlilik arasında doğrusal ilişki olduğu* varsayımlarını sorgulamayı hedeflemektedir. Malatya kent merkezinde %99 güvenilirlik düzeyinde yapılan anket çalışması verileri 2000 yılı nüfus sayım istatistikleri ile birlikte kullanılarak, nesiller arasında meslek ve eğitim seviyesindeki farklılaşmalar hareketlilik olarak değerlendirilmiştir. Malatya, il merkezi nüfusu büyüklüğü bakımından Türkiye sıralamasında 14. sıradaki kenttir. 2000 yılı verilerine göre, son beş yılda kent merkezi nüfusu %34.3 oranında artmıştır (DİE,2000:44). Araştırma verilerimize göre deneklerin %31'i şehir doğumlu olmayıp son on yılda şehre göçmüştür. Kente göçmüş olanların %26.6'sı ilçelerden, %6.6'sı köylerden kente göçmüştür. Bu verilerin Malatya'da yüksek oranlı bir coğrafi hareketliliğin yaşandığını göstermektedir.

Tablo 1:Kente Kalış Süresi

	Doğum yeriniz?						Toplam	
	Malatya merkez	Malatya'nın ilçeleri	Malatya'nın köyleri	Diğer merkez il	Diğer ilçe	Diğer köy		
Kaç yıldır Şehirde ..... 5 yıl Oturuyorsunuz?	11	27	4	21	11	5	79	
	13,9%	34,2%	5,1%	26,6%	13,9%	6,3%	100,0%	
	3,1%	14,1%	7,5%	15,7%	23,4%	21,7%	9,8%	
	1,4%	3,4%	,5%	2,6%	1,4%	,6%	9,8%	
	6--- 10 yıl	20	39	12	13	6	4	94
	21,3%	41,5%	12,8%	13,8%	6,4%	4,3%	100,0%	
	5,6%	20,3%	22,6%	9,7%	12,8%	17,4%	11,7%	
	2,5%	4,9%	1,5%	1,6%	,7%	,5%	11,7%	
	11 + yıl	56	87	29	35	26	13	246
	22,8%	35,4%	11,8%	14,2%	10,6%	5,3%	100,0%	
	15,8%	45,3%	54,7%	26,1%	55,3%	56,5%	30,6%	
	7,0%	10,8%	3,6%	4,4%	3,2%	1,6%	30,6%	
Şehir doğumluyum	268	39	8	65	4	1	385	
69,6%	10,1%	2,1%	16,9%	1,0%	,3%	100,0%		
75,5%	20,3%	15,1%	48,5%	8,5%	4,3%	47,9%		
33,3%	4,9%	1,0%	8,1%	,5%	,1%	47,9%		
Toplam	355	192	53	134	47	23	804	
	44,2%	23,9%	6,6%	16,7%	5,8%	2,9%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	44,2%	23,9%	6,6%	16,7%	5,8%	2,9%	100,0%	

Sosyal hareketlilik izahlarında, dikey hareketlilik sebepleri izah edilirken üst tabakalara nazaran alt tabakaların daha yüksek doğurganlık oranına sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu farklılık, Statü hiyerarşisinde üst sıralarda yer alan statülerin tamamının üst sınıflar tarafından doldurulmasında yetersizliğe sebep olurken alt sınıflar lehine fırsat yaratmaktadır diye değerlendirilir.

Malatya nüfusunun yaş gruplarına göre değerlendirilmesinde, 15-30 yaşları arasındaki nüfus yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu nüfus özelliği statü talebinde bulunmaya aday, sosyal hareketlilik yaşaması muhtemel bir nüfus olduğunu göstermektedir.

Malatya ilinde okuma yazma bilen nüfusun oranı ülke genelinde olduğu gibi her iki cinsiyet içinde sürekli artış göstermektedir. 2000 yılı istatistiklerine göre okuma yazma oranı erkeklerde %51.7'ye, kadınlarda ise %28.9'a yükselmiştir (DİE, 2000: 32). 2000 yılında erkeklerin %43.9'u, kadınların %18.8'i ilkokuldan sonraki eğitim düzeylerinden birini tamamlamıştır. Son otuz yılın verileri dikkate alınacak olursa Malatya'da 1990 yılından sonra okullaşma oranında bir düşme vardır. Bu durumun, eğitimin statü talebi için vasıta olarak kullanılması açısından olumsuz bir özellik olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Araştırma verilerine göre deneklerin %25.4'ü ilkokul, %44.9'u orta öğrenim(ortaokul, lise), %22.4'ü yüksek okul mezunudur. Araştırma verileri ile D.İ.E. verileri arasındaki farklılık, araştırmanın kent merkezinde hane halkı temelinde veri toplamasına karşılık, D.İ.E. Verileri Malatya ili genelini vermesinden kaynaklanmaktadır. Eğitimin sosyal hareketlilik kanalı olarak kullanılabilmesi, ilköğretim sonrası eğitim seviyesini gerektirdiği için, lise ve sonrası eğitimi değerlendirmek gerekir. Deneklerin %32'si lise mezunu iken, ebeveynlerde lise mezunlarının oranı %10.6 dır. Yüksek öğrenimlilerde ise oranlar %22.4'e %10.6 dır. Araştırma verilerinde göre dikkat çeken özelliklerden biriside öğrenim seviyesi ile eğitimin vasıta olarak kullanılması arasındaki ilişkidir. Okur yazar olmayan ve okur-yazar olup ilköğretim dahil hiçbir okulu bitirmemiş olanların çocuklarında da eğitim seviyesi düşüktür. Bu durum eğitim seviyesi ile okullaşma arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Bu ilişkinin, yüksek öğrenimli deneklerin babalarının da yüksek öğrenimli olmasını gerektirme gibi bir neticesi olması gerekirken, verilere bakıldığı zaman bu oran düşüktür. Araştırma grubunun %22.4'ü yüksek öğrenimlidir, bunların babalarının eğitim seviyesine bakıldığı zaman, en yüksek oran %22.4'ün %28.3' ü ile ilkokul mezunu babaların çocukları olduğu görülmektedir. Bütün bu verilere göre değerlendirme yapıldığında, Malatya kent merkezinde, eğitimin ağırlıklı olarak müracaat edilen bir sosyal hareketlilik kanalı olarak değerlendirilmediği sonucuna varılabilir.

Tablo 2: Öğrenim Durumu

		Babanızın Öğrenim Durumu?					Toplam
		Okur yazar Değil	Okur-yazar okul bitirmemiş	Okur-yazar okul bitirmemiş	Orta ve Dengi Okul	Lise ve dengi okul	
Öğrenim Durumunuz?	Okur yazar	2	4	6		3	2
	Değil	61,5	10,3	15,4		7,7	5,1
		13,2	4,8	2,1		3,5	3,3
		3,0	,5	,7		,4	,2
	Okur-Yazar okul bitirmemiş	1	4	3	2		2
		55,0	20,0	15,0	10,0		100,0
		6,0	4,8	1,1	1,8		2,5
		1,4	,5	,4	,2		2,5
	İlkokul	7	2	7	1	1	4
		37,7	12,3	37,7	4,6	5,4	2,0
		42,3	29,8	27,4	8,9	12,9	6,7
		9,6	3,1	9,6	1,2	1,4	,5
	Orta ve Dengi Okul	2	1	3	1	3	4
		27,9	16,3	35,6	13,5	2,9	3,8
		15,9	20,2	13,2	12,5	3,5	6,7
		3,6	2,1	4,6	1,7	,4	,5
	Lise ve dengi okul	2	1	10	5	3	1
		9,7	5,4	41,6	21,8	14,4	7,0
		13,7	16,7	38,1	50,0	43,5	30,0
		3,1	1,7	13,3	7,0	4,6	2,2
	Yüksek okul/Fakülte	1	2	5	3	3	3
		8,9	11,1	28,3	16,7	17,2	17,8
		8,8	23,8	18,1	28,8	36,5	53,3
		2,0	2,5	6,3	3,7	3,9	4,0
	Toplam	18	8	28	11	8	6
		22,6	10,4	35,0	13,9	10,6	7,5
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		22,6	10,4	35,0	13,9	10,6	7,5

Malatya'da istihdamın sektörel yapısında önemli değişimler olmuştur. Bu dönemde tarım sektöründe istihdam edilen nüfus %20 oranında azalırken, hizmet sektöründe istihdam edilen nüfusta %80 oranında artış olmuştur. 1980-2000 döneminin de istihdam edilenlerin sektörel dağılımı incelendiğinde, 1980 yılında tarımsal iş yapanların oranı %69.4 iken, 2000 yılında bu oran %63.9'a düşmüştür (DİE,2000:39).

Bir toplumun meslek yapısı ile sosyal tabakalaşma sistemi ve sosyal hareketlilik arasında güçlü bir bağ vardır. Başta Sorokin olmak üzere pek çok sosyolog meslek yapısı ve hareketlilik arasında ilişki kurmak suretiyle olguyu izah etmeye çalışmıştır. Sınıf kelimesinin çoğulu olan esnaf kavramı mesleğin önemini vurgulamak bakımından önemlidir.

Elde edilen veriler, öncelikle %14.4 oranında işsiz tespit etmişlerdir ki bunlar hemen her meslek grubundan ailelere mensup olan insanlardır. Bir kent mesleği olarak nitelenemeyecek olan çiftçilik kategorisi, kentte yaşayıp ta maiyetini tarım faaliyeti ile temin edenleri yansıtmaktadır. Bu özellik pek çok Türk şehrinde olmakla birlikte kayısı ürünü sebebiyle Malatya'da daha somut gözlemlenebilecek bir husustur. Bu gruba dahil olanlar, kentte yaşamakla

birlikte köy ve tarımla irtibatları kopmamıştır. Veriler, baba mesleği çiftçi, emekli ve işçi olan deneklerin çiftçilik yaptıklarını göstermektedir. Bu grubun yatay bir hareketlilik yaşadığını söylemek mümkündür. Baba, çocuk mesleği karşılaştırmasında, aynı mesleği devam ettirenler en yüksek oranla (%25.4) ticaret mensupları arasındadır. Bu durum yapılan işle alakalıdır. Diğer meslek grupları dikkate alındığında herhangi bir meslek grubuna mensup olanlar arasında yoğunlaşma olmadığı görülmektedir. Bu özellik, iki hususun değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

Tablo 3: Meslek Dağılımı

	Babanızın Mesleği Nedir?							Toplam
	İşçi	Memur	Serbest Meslek (Dr., Avukat vs.)	Ticaret		Emekli	İşsiz	
Mesleğiniz nedir?	1	8	1	3	3	5	7	13
	13,7	5,8	9,4	2,2	27,3	36,7	5,0	100,0
İşçi	20,7	9,0	12,1	4,8	22,0	19,8	30,4	17,3
	2,4	1,0	1,6	,4	4,7	6,3	,9	17,3
Memur	8	1	9	6	2	4	4	10
	7,4	12,0	8,3	5,6	20,4	42,6	3,7	100,0
Memur	8,7	14,8	8,4	9,7	12,7	17,8	17,4	13,4
	1,0	1,6	1,1	,7	2,7	5,7	,5	13,4
Serbest meslek (Dr., Avukat vs.)	1	1	2	7	1	3	1	10
	11,6	11,6	25,5	6,9	12,7	30,4	1,0	100,0
Serbest meslek (Dr., Avukat vs.)	13,0	13,5	24,3	11,3	7,5	12,0	4,3	12,7
	1,5	1,5	3,2	,9	1,6	3,9	,1	12,7
Ticaret	7	7	1	1	1	2		7
	9,9	9,9	1,4	25,4	18,3	35,2		100,0
Ticaret	7,6	7,9	,9	29,0	7,5	9,7		8,8
	,9	,9	,1	2,2	1,6	3,1		8,8
Ticaret	2				3	6		1
	20,0				30,0	50,0		100,0
Ticaret	2,2				1,7	1,9		1,2
	,2				,4	,6		1,2
Emekli	2	5	7	1	1	1	1	4
	4,8	11,9	16,7	2,4	38,1	23,8	2,4	100,0
Emekli	2,2	5,6	6,5	1,6	9,2	3,9	4,3	5,2
	,2	,8	,9	,1	2,0	1,2	,1	5,2
İşçi	1	2	1	1	1	3	3	11
	13,8	19,8	15,5	11,2	10,3	26,7	2,6	100,0
İşçi	17,4	25,8	16,8	21,0	6,9	12,0	13,0	14,4
	2,0	2,9	2,2	1,6	1,5	3,9	,4	14,4
Ev kadını	2	2	3	1	5	5	7	21
	12,0	9,7	15,3	6,5	25,9	27,3	3,2	100,0
Ev kadını	28,3	23,6	30,8	22,6	32,4	22,9	30,4	26,9
	3,2	2,6	4,1	1,7	7,0	7,3	,9	26,9
Toplam	9	8	10	6	17	25	2	80
	11,4	11,1	13,3	7,7	21,5	32,1	2,9	100,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	11,4	11,1	13,3	7,7	21,5	32,1	2,9	100,0

Birincisi, sosyal hareketliliğin önünde formel ve informel engellerin olmadığı açık sınıf toplumlarında gözlemlenebilecek özellik Malatya'da da tespit edilmiştir. İkincisi, Malatya kent çevresinde meslek esasına dayalı bir dikey ve yatay hareketlilik yaşanmaktadır. Özellikle serbest meslek grubunda yer alanların baba meslekleri dikkate alındığında, yaklaşık %55'inin işçi ve

memur çocuğu olduğu görülmektedir ki bu durum meslek esasına dayalı yukarı doğru bir hareketlilik olduğunu göstermektedir.

Yapılan araştırmada, statü kazanımında "isnat" kurumunun rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma grubunun büyük çoğunluğu, özellikle kamu kurumlarında statü elde etmeye yönelik olarak, isnat'ın yaygın olduğunu, "ideolojik ortaklık", "akrabalık", "köylülük" ve "hemşerilik" ilişkilerinin önemli ve etkin olduğunu belirtmesine karşı kendisinin bu uygulamanın taraftarı olmadığı hatta mağduru olduğunu ifade etmektedir.

SONUÇ

Malatya kent merkezinde hane halkı esas alınarak yapılan araştırma da, meslek ve eğitim kriterleri bağımsız değişken olarak ele alınmış, dikey ve yatay hareketliğe etki eden faktörler bu çerçevede incelenmiştir. Malatya, coğrafi şartların ve iklim yapısının olumlu etkisiyle Türkiye de tarım ürünleri bakımından kendine yeten ve tarımdan önemli oranda ekonomik girdi sağlayan bir kenttir. Tekstil ve gıda sektöründe özel sektör girişimiyle kurulan fabrikalar kamunun yanı sıra istihdam imkanı sağlayan işyerleri olarak dikkat çekmektedir. Malatya'da ticari potansiyelin yüksek olması ve kentin ekonomik olarak yeterliliği sosyal hareketlilik özellikle dikey hareketlilik bakımından motivasyonun eksikliğine sebep olmaktadır. Eğitimin hareketlilik kanalı olarak ağırlıklı bir vasıta olarak kullanılmaması bu hususu göstermektedir. 1980'li yıllardan itibaren Malatya'da eğitim istatistiklerinde, Türkiye ortalamasına göre yetersiz olan gelişme bu yaklaşımı destekler mahiyettedir. Araştırma verileri de eğitim ile sosyal hareketlilik arasında manalı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Malatya kent merkezindeki sosyal hareketlilik açısından mesleğin etkili bir değişken olduğu görülmektedir. Malatya'nın kent merkezi nüfusunun hızlı artışı dikkate alınacak olursa, coğrafi hareketliliğin yoğun bir şekilde yaşandığına hükmetmek yanlış olmaz. Baba mesleğini sürdürenlerin oranı hiçbir meslek grubunda %14'ü geçmediği görülmektedir. Bu verilerden hareketle Malatya'da istihdam imkanlarının yeterli olduğu gibi bir sonuca ulaşılması da yanlış olacaktır. D.İ.E. verilerine göre Türkiye ortalamasını temsil eden bir işsizlik yaşanmaktadır. Bu durum Malatya'da genç nüfus oranının fazla olması ile yakından alakalıdır.

KAYNAKÇA

DİE (2002), 2000 Genel Nüfus Sayımı/ Malatya İli, Ankara

Eisenstadt, S.N. (1971), Social Differentation and Stratification, Illionis

Erkal, M. (1983), Sosyoloji, İstanbul

Ficher, J.(1990), Sosyoloji Nedir(Çev.N.Çelebi), Konya

Kemerlioğlu, E. (1973), Erzurumda Meslekler ve Sosyal Tabakalaşma, Erzurum

Lipset, S.M.-Bendix, R. (1967), Social Mobility İn Industrial Society, California

Sorokin, P.A. (1959), Social and Cultural Mobility, NewYork

Wright, M.-Gerth, H.(1969), Charecter and Social Structure, London